

Новосьолова В. І.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 11 КЛАСУ

Система смислових відносин і ціннісних орієнтацій є одним із складників індивідуальності людини. В аспекті індивідуальності як самотності сенс – це усвідомлення людиною абсолютної цінності події і вчинку й одночасно суб'єктивне переживання цієї цінності. Самобутність виробляється відповідно до основних цінностей суспільного життя. Відповідь на запитання: заради чого? – передбачає визначення ціннісного ставлення, що лежить в основі дії, вчинку, діяльності, усього життя в цілому [1].

У вітчизняній педагогічній діяльності й філософських поглядах Г. Ващенка, П. Куліша, Л. Скуратівського, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Г. Сковороди, П. Юркевича надається пріоритет духовному, а не матеріальному, в онтогенезі людини [2]. Філософія серця, розроблена українською філософською думкою, ґрунтується на платонівській і християнській традиціях, обстоює свободу волі людини, значення й моральну цінність людського вчинку.

В умовах інформаційного суспільства актуальними й цінними стають ідеї ноосферної освіти, яка має на меті формування у людини гармонійного, цілісного, екологічно здорового типу мислення, високої культури та моралі. Сутнісне розуміння моралі визначається біосферною функцією людини в системі людина – природа – суспільство. «Надзвичайно важливі етичні норми людства: добро, справедливість, чесність, гуманність, повага до життя у будь-яких проявах, взаємодопомога тощо є способами чуттєво-психічного відображення людиною її сприйняття різних сторін життя, відповідями індивідуальної психіки на запити зовнішнього світу. Якість цих відповідей (реакцій) визначається природною чи здобутою здібністю людини до самоідентифікації в природі й суспільстві [3, с. 331]».

Кожен урок української мови має бути спрямованим на те, щоб учень став морально й духовно крацим, внутрішньо багатшим. Учня нині мало навчити як правильно вимовити, ужити чи написати слово, поставити відповідний пунктуаційний знак, а як цим словом чи реченням не завдати болю, підтримати людину, заявити про свою позицію і водночас формувати почуття відповідальності за вжите слово.

Уроки української мови мають великі виховні можливості для формування ціннісних орієнтацій учнів, однак використовуються вони недостатньо. За свідченнями вчителів-словесників експериментальних шкіл, однією із причин такого стану є брак ефективних сучасних методик.

У зв'язку з трансформацією духовно-світоглядних цінностей, моральних норм й ідеалів набувають особливої гостроти кардинальні зміни у доборі змісту підручника української мови, адже від якості новітнього підручника значною мірою залежить моральне здоров'я майбутніх громадян.

На етапі переходу до нових освітніх стандартів створено й експериментально перевірено в закладах загальної середньої освіти підручник української мови для 11-го класу (автори Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Новосьолова) [4]. Навчальна книжка є чинною, актуальною й запитаною в освітньому процесі.

У процесі створення означеного шкільного підручника української мови враховано, що становлення цілісної особистості, мовленнєвий розвиток майбутніх випускників засобами підручника буде максимально ефективним, якщо здійснюватиметься за умови врахування ціннісних пріоритетів, виховання на основі національних і загальнолюдських цінностей, цілісного світосприйняття, становлення цінності збереження й підтримки повсякденного життя, здоров'я, безпеки, комфорту, систематичного збагачення словникового запасу словами відповідної тематики.

Підручник української мови для 11 класу є носієм системного викладу змісту, засобом забезпечення можливості засвоєння його (основна функція підручника) і становлення ключових і предметної компетентностей учнів для вибору кожним власної освітньої траєкторії, набуття досвіду, комунікативно гнучкої поведінки. Компетентнісно орієнтований підручник української мови покликаний задовольнити потреби учня, створити умови для того, щоб кожен міг розвиватися відповідно до своїх нахилів, уподобань і можливостей, сформувані здатність самостійно критично мислити.

Зміни у доборі змісту підручника викликані трансформацією духовно-світоглядних цінностей, моральних норм і ідеалів; розробленням і впровадженням компетентнісно спрямованих методик. У змісті підручника це реалізується з допомогою текстів і системи завдань і вправ, які контролюють сформованість певної компетентності. Завдання і вправи аналітичного, конструктивного й творчого характеру утворюють цілісну дидактичну систему, яка характеризується: 1) цілеспрямованою роботою на досягнення кінцевих результатів і ґрунтується на текстоцентричній основі; 2) багатфункційністю, гнучкістю, різноманітністю стилів і жанрів, системною словниково-семантичною роботою з незнайомими словами; 3) обов'язковим мотивуванням учнів перед вивченням кожної теми; 4) засвоєнням знань шляхом розв'язання

проблемних, ситуативних, рефлексійних завдань; 5) максимальним використанням навчальних, пізнавальних, розвивальних і виховних функцій та можливостей тексту підручника.

У підручнику цінності згруповано довкола базової тріади «Істина», «Добро» і «Краса», які акумулюють три виміри людського буття: пізнання, життя за законами моралі й здатність естетично оцінювати дійсність, берегти й дбати про зміцнення здоров'я. Наприклад, усвідомлення учнями добродійної роботи запропоновано досягти в завданнях: *«Об'єднайтеся в кілька груп для підготовки проєкту «Майстерня добра». Ознайомтеся з міжнародним соціальним проєктом «Книга добра» (<https://knyga-dobra.blogspot.com/p/50-50.html>). Прочитайте на сайті історії учасників проєкту й напишіть розповідь про вчинок, який вас найбільше вразив»; «Підготуйте проєкт «Найщасливіша та людина, яка подарувала щастя найбільшій кількості людей», запропонуйте власну формулу ошасливлення інших».*

Отже, у період динамічних освітніх змін, коли сучасний учень повинен бути здатним до інноваційного типу діяльності, особливої ваги набуває *ціннісний аспект* освітнього процесу. Необхідно спрямовувати особистість у позитивне поле, сприяти формуванню ієрархічної композиції цінностей у свідомості учнів. Мовленнєвий розвиток учня на уроці української мови буде максимально ефективним, якщо здійснюватиметься за умови соціокультурної ідентифікації з власним народом, врахування ціннісних пріоритетів, цілісного світосприйняття, взаємозв'язку емотивної та формально-логічної сфер особистості, теорії і практики, систематичного збагачення словникового запасу

Ключові слова: ціннісні орієнтації, шкільний підручник української мови.

Література:

1. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал [4-е вид.]. Львів : Камула, 2006. 278 с.
3. Маслова Н. В. Ноосферное образование. Научные основы. Концепция. Методология, технология. Москва, Росія: Инст. холодинамики, 2002. 338 с.
4. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Новосьолова В. І., *Українська мова (рівень стандарту) підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти*, Київ : Педагогічна думка, 2019. 232 с.